

DZIEWIĘTNASTOWIECZNE INSKRYPCJE NAGROBNE Z KOŚCIOŁA P.W. WNIĘBOWZIĘCIA N. P. MARYI (MARIACKIEGO) W KRAKOWIE *

Krakowski kościół p.w. Wniebowzięcia N. P. Maryi kryje w swych murach bogaty, liczący 150 obiektów, zespół dziewiętnastowiecznych napisów rozmieszczonych na nagrobkach i epitafiach. Jest to największy tego typu zespół w Krakowie. Obiekty te wypełniając wnętrze świątyni są jednym z ważnych czynników kształtujących jej ideową atmosferę, są materialnym śladem związków łączących dziewiętnastowiecznych mieszkańców Krakowa z tą świątynią. Zespół ten chociaż wewnętrznie zróżnicowany, posiada własną specyfikę i wyodrębnia się zdecydowanie od inskrypcji powstałych w poprzednich epokach. Wspomniana odrębność dotyczy formy plastycznej, epigraficznej, języka oraz treści napisów. Data 1800 stanowi w tym przypadku wyraźną, nieprzekraczalną granicę, oddzielającą inskrypcje staropolskie od dziewiętnastowiecznych.

Bez szczególnej przesady można powiedzieć, że jest to zespół prawie nieznan, bowiem w dotychczasowej literaturze poświęcano mu niewiele uwagi. Przed wojną F. Mączyński w krótkiej pracy poświęconej kościołowi Mariackiemu umieścił zestawienie nagrobków i epitafiów tam się znajdujących, w tym również powstałych w XIX w., ale w zestawieniu tym nie wyszedł poza wyliczenie tych obiektów (z licznymi błędami w odczytach nazwisk) i podanie ich lokalizacji¹. Podobnie lakoniczne informacje zawiera Katalog Zabytków Sztuki, pomija 35 obiektów, a w części ilustracyjnej reprodukowany jest tylko jeden obiekt pochodzący z XIX w. — nagrobek Karola Lochmana².

Sytuacja ta skłania do podjęcia szczegółowej analizy omawianych

* Artykuł niniejszy powstał w oparciu o odpisy inskrypcji zgromadzone w czasie zbierania materiałów do wydawnictwa *Corpus Inscriptionum Poloniae*. W gromadzeniu tych materiałów oprócz autorów udział brali: Agnieszka Perzamońska, Barbara Chudzińska, Barbara Sadowska i Zbigniew Gruca.

¹ F. Mączyński, *Kościół Najśw. Panny Marii w Krakowie*, Kraków 1938.

² KZSP t. IV, *Miasto Kraków*, cz. II, *Kościół i klasztor Śródmieście*, 1, red. A. Bochnak, J. Samek, tekst, Warszawa 1971 s. 15—36.

zabytków, opartej o pełny materiał źródłowy znajdujący się w kościele. Jej celem byłoby z jednej strony bliższe zapoznanie się z wnętrzem świątyni, którego istotnym elementem są inskrypcje, z drugiej strony przybliżenie sylwetek ludzi, którzy w ubiegłym stuleciu byli szczególnie z tą świątynią związani.

Można przypuszczać, że jedną z przyczyn nikłego dotychczas zainteresowania dziewiętnastowiecznymi inskrypcjami znajdującymi się w kościele Mariackim, był brak wśród obiektów którym towarzyszyły (nagrobki, epitafia) dzieł wybitnych. Większość z nich to wyroby prezentujące przeciętny, a więc niewysoki poziom krakowskich warsztatów kamieniarskich. Chociaż trafiają się wśród nich również dzieła artystycznie dobre. Generalnie stwierdzić jednak należy, iż omawiany zespół ma większą wartość historyczną niż artystyczną i stanowi przede wszystkim cenne źródło dla historyka badającego przeszłość Krakowa w ubiegłym stuleciu.

Omawiany zespół inskrypcji został ukształtowany w całkowicie odmiennych warunkach niż inskrypcje staropolskie. Od czasów wczesnego średniowiecza do końca XVIII w., kościoły wraz z przyległym terenem stanowiły nekropolie, a inskrypcje umieszczane wewnątrz i na zewnątrz świątyni były najczęściej związane z osobami tam pochowanymi. Dopiero przełom XVIII/XIX w. przyniósł likwidację tego prastarego zwyczaju. Na mocy zarządzeń austriackich władz zaborczych wstrzymano chowanie zmarłych w mieście i przystąpiono do likwidacji przykościelnych cmentarzy. W przypadku świątyni Mariackiej proces ten zapoczątkowano zburzeniem w 1796 r. muru okalającego kościół wraz z przyległym cmentarzem³, a zakończono definitywnie dopiero w r. 1822. Z tego to bowiem roku pochodzi umieszczona na południowej elewacji kościoła (obok wejścia do prezbiterium) inskrypcja informująca o odprawieniu uroczystego nabożeństwa przy przeniesieniu kości z likwidowanego cmentarza przykościelnego na cmentarz ogólny. Tak generalna zmiana miejsc pochówków wpłynęła oczywiście na zmianę miejsca kultu zmarłych, umiejscawiając go przede wszystkim na cmentarzach, na których w ciągu XIX w. rozpoczęto masowo fundowanie nagrobków i kaplic służących kultywowaniu pamięci zmarłych. A jednak kościoły, chociaż pozbawione prawa chowania zmarłych na swym terenie, nie przestały odgrywać roli równoległego miejsca ich kultu. Zbyt mocno zakorzeniona była w mentalności ówczesnych ludzi tradycja związku zmarłego z świątynią, by mogły przerwać ją administracyjne zarządzenia. Stąd niesłabnące przez cały XIX w. zainteresowanie fundowaniem w kościołach napisów nagrobnych osobom pochowanym na cmentarzu głównym. Ilustracją tego twierdzenia niech będzie fakt, że z XIX w. zacho-

³ J. Bierniarzówna, J. M. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 3, Kraków 1979 s. 14.

wało się w kościele Mariackim więcej napisów nagrobnych (150), niż z czterech poprzednich stuleci (108). Jednakże bardzo często w związku z umieszczaniem na cmentarzu kosztownego nagrobka, w kościele umieszczano jedynie skromne epitafium, mające zachować wśród wiernych odwołujących się świątynię pamięć o zmarłym i zapewnić mu ich modlitwę. Większa część obiektów znajdujących się w kościele Mariackim powstałych w XIX w., to właśnie takie skromne epitafia lub tablice, często pozbawione wszelkich elementów zdobniczych, skupiające przez to uwagę czytelnika wyłącznie na treści napisu. Rzadziej spotyka się ozdobne epitafia, z bogato rzeźbionymi obramieniami, z portretami zmarłych malowanymi na blasze, bądź rzeźbionymi w kamieniu, nawiązujące formą plastyczną do obiektów powstałych w poprzednich epokach. Do rzadkości należą nagrobki, których w omawianym zespole jest tylko trzy.

Pewnym urozmaiceniem formy plastycznej omawianych obiektów jest symbolika eschatologiczna. Motywem pojawiającym się najczęściej w różnych wariantach, jest czaszka ze skrzyżowanymi piszczelami, rzadziej przedstawiana jest klepsydra często ozdobiona skrzydłami. Bardzo często epitafia zdobione są krzyżem, chrześcijańskim symbolem wiary i zmartwychwstania. Ogień pojawia się w dwóch wariantach: w postaci „płonących wazonów” symbolizujących życie wieczne i płonących pochodni skierowanych w dół, w geście gaszenia, wyrażającym nieuchronny koniec wszystkiego co materialne. W kilku obiektach pojawia się jako element konstrukcyjny urna z stojącą na niej rozbitą kolumną. Urna pojawia się również jako motyw ornamentalny np. w epitafium Franciszki i Błażeja Toporkiewiczów, gdzie towarzyszy przedstawieniu aniołka ukazanego w geście boleści. Natomiast epitafia Jana Chryzostoma Glogera i jego żony mają kształt urny zwieńczonej krzyżem, a pierwsze z nich jest dodatkowo ozdobione przedstawieniem uskrzydłonego węża pożerającego swój ogon. Pięknym przykładem eschatologicznych treści jest postać płaczącej niewiasty, zdobiąca nagrobek Eliasza Wodzickiego. Podobne treści wyrażają rzeźbione draperie nawiązujące do zdobień „castris doloris”. Stosowany w omawianych rzeźbach czarny marmur podkreśla dodatkowo atmosferę powagi i zadumy towarzyszącej tajemnicy śmierci. Zespół symboli eschatologicznych pojawiających się w kościele Mariackim zasadniczo nie różni się od symboliki towarzyszącej rzeźbie nagrobnej na Cmentarzu Rakowickim⁴.

Jednak głównym motywem zdobiącym omawiane obiekty jest epigrafika. W ciągu XIX w. wprowadza się szereg nowych typów liternictwa urozmaicających napisy. Podobnie jak w sztukach pię-

⁴ K. Grodziska-Ożóg, *Cmentarz Rakowicki*, Kraków 1983 s. 189—193.

knych, a zwłaszcza architekturze, sięga się do stylów historycznych. Pojawiają się więc różne napisy od minuskuły gotyckiej, skończywszy na różnych typach kursywy. Napisów kursywnych jest w omawianym zespole najwięcej. Przez stosowanie różnych typów liter, umiejętnie różnicowanie ich wielkości oraz złączenie, uzyskuje się napisy pełne wewnętrznej dynamiki, wypuklające najważniejsze (w rozumieniu fundatorów) informacje przekazywane ewentualnemu czytelnikowi. Niestety te niejednokrotnie piękne napisy od lat nie odnawiane utraciły wiele ze swej pierwotnej urody, a niektóre z nich zwłaszcza znajdujące się na zewnątrz, są już prawie nieczytelne.

Autorstwo większości omawianych obiektów jest anonimowe i tylko w kilku przypadkach dzięki sygnaturom możemy ustalić nazwiska wykonawców. Stąd wiemy, że zostawili tutaj swoje dzieła: C. Godebski (epitafium J. Matejki), J. N. Galli (epitafia: ks. Ludwika Ferdynanda Hasselqvista, Franciszka Hahna i Reginy z Glogerów Hahnowej, Marii z Hahnów 1° v. Winklerowej 2° v. Seifertowej oraz Piotra Michałowskiego)⁵, O. Sosnowski (rzeźba Matki Boskiej w epitafium Wincentego i Julii z Sobańskich Czoznowskiej, neogotyckie obramienie tego epitafium wykonał E. Stehlik), sygnatura E. Stehlika umieszczona jest również na epitafium Józefa Lasockiego, P. Cekiera (epitafia Róży z Rosnowskich Fedorowiczowej i ks. Hieronima Kajsiewicza), A. Galli (epitafium rodziny Chmelików), S. R. Lewandowski (epitafium Marceliny z Radziwiłłów Czartoryskiej), P. Weloński (tablica nagrobna Pawła Popiela), J. Kulesza (epitafium Mikołaja Jawornickiego), M. Guyski (medalion w epitafium Maurycego Manna i popiersie ks. Zygmunta Goliana⁶). Już w XX w. wykonali medaliony dla epitafiów: W. Łuszczkiewicza — A. Bunsch w 1902 r. i W. Gąsiorowski — M. Korpala w 1910 r. Wymienione wyżej obiekty należą na ogół do najlepszych pod względem artystycznym w omawianym zespole rzeźby nagrobnej, a fakt umieszczenia na nich sygnatur świadczy, iż wykonawcy uważali je za dzieła reprezentatywne dla swych warsztatów.

Szczegółowy przegląd nagrobków i epitafiów z kościoła Mariackiego chciałbym rozpocząć od analizy ich rozmieszczenia, bowiem lokalizacja często była czynnością z góry zamierzoną, związaną przykładowo z miejscem otaczanym szczególnie kultem przez zmarłego lub fundatorów, albo tradycyjnie wykorzystywanym do pochówków rodzinnych. Pewne prawidłowości w tym zakresie można zaobserwować również w kościele Mariackim. Spośród 150 obiektów 117 znajduje się wewnątrz kościoła, z tego 26 w nawie głównej i nawach bocznych, 16 w kruchtach i 57 w kaplicach. Za-

⁵ SAP t. II s. 275; KZSP t. IV cz. II 1 s. 28.

⁶ SAP t. II s. 527.

stanawiający jest fakt, iż w prezbiterium w XIX w. nie umieszczono ani jednego napisu nagrobego. Na zewnątrz świątyni umieszczono 33 obiekty, z których prawie połowa (16) znajduje się na elewacji południowej. W pomieszczeniu nad zakrystią znajduje się 18 epitafiów blaszanych (tzw. blach trumiennych). Kiedy spojrzymy na plan kościoła, na którym dokonano graficznej lokalizacji tych obiektów zauważyć można, że w XIX w. w trzech miejscach szczególnie chętnie umieszczano inskrypcje. Były to kaplice: św. Wawrzyńca (17 obiektów), Przemienienia Pańskiego (15 obiektów) i MB Częstochowskiej wraz z przyległą od strony nawy głównej ścianą (16 obiektów), w których łącznie znajduje się 48 obiektów, a więc niemal trzecia część zespołu. Przyczyny takiego rozmieszczenia inskrypcji postaramy się wyjaśnić poniżej.

W nawie głównej przy dwóch najbliższych prezbiterium filarach znajdują się dwa niemal bliźniacze, utrzymane w surowym stylu, epitafia: Maurycego Manna (zm. 1878) konserwatywnego publicyisty i redaktora „Czasu”⁷ oraz Józefa Badeniego (zm. 1878) wice-referenta w Radzie Stanu w okresie Aleksandra Wielopolskiego, a po osiedleniu się w Galicji posła na sejm⁸. Epitafium Manna ozdobione jest medalionem z rzeźbionym profilem zmarłego, natomiast epitafium Badeniego zdobi h. Bończa. W prawej nawie bocznej na uwagę zasługują cztery obiekty: przy drugim filarze znajduje się epitafium kupca Maksymiliana Wentzla (zm. 1813), natomiast przy trzecim epitafium hr. Stanisława Grzembskiego (zm. 1808), jego syna Gracjana i Andrzeja Grzembskiego, fundacji Joanny z Grzembskich Mieroszewskiej. Epitafium to należy zaliczyć do najlepszych artystycznie obiektów omawianego zespołu. Skomponowane w formie urny na której stoi rozbita kolumna, ozdobione jest tablicą z napisem i h. Jastrzębiec. Na ścianie południowej w końcu nawy znajduje się bardzo skromne epitafium wybitnego malarza Piotra Michałowskiego (zm. 1855), natomiast obok na ścianie zachodniej umieszczono ufundowane w 1897 r. przez Radę Miejską epitafium Jana Matejki (zm. 1893). Jest to kompozycja dużych rozmiarów, jej centralny punkt stanowi medalion z portretem zmarłego podtrzymywany przez dwoje małych dzieci: jedno z nich trzyma wieniec laurowy nad głową Mistrza, drugie siedzące niżej trzyma w ręce paletę. Poniżej znajduje się tablica z białego marmuru, ponad nią h. Krakowa, a po bokach płonące pochodnie. Wychodząc poza wyznaczone ramy chronologiczne należy wspomnieć, że obok epitafiów tych dwóch wybitnych malarzy umieszczono, już w XX w., epitafium trzeciego artysty związanego z Krakowem — kompozytora Władysława Żeleńskiego (zm. 1921).

W nawie północnej znajdują się dwa cenne obiekty związane

⁷ PSB t. XIX s. 483—485.

⁸ ZKSP t. XVII s. 34—38.

z wybitnymi przedstawicielami dziewiętnastowiecznego Krakowa: epitafium ks. Marceliny z Radziwiłłów Czartoryskiej (zm. 1894) i płyta nagrobna Pawła Popiela (zm. 1892). Marcelina Czartoryska wybitna pianistka, uczennica Chopina, była zaliczana w swoim czasie do najlepszych wykonawczyń jego utworów. Po osiedleniu się na stałe w Krakowie w 1869 r. działała jako filantropka i propagatorka muzyki, przyczyniając się między innymi do otwarcia Konserwatorium Muzycznego w Krakowie⁹. Epitafium poświęcone jej pamięci ozdobione profilem wyrzeźbionym przez S. R. Lewandowskiego pełne jest skromności i klasycznego umiaru. Brązową płytę nagrobną Pawła Popiela, publicysty, założyciela „Czasu” i konserwatywnego polityka wykonał P. Weloński¹⁰. Wzorowana prawdopodobnie na późnogotyckich płytach nagrobnych Salomonów znajdujących się w kościele Mariackim, przedstawia zmarłego w stroju polskim, z szablą przy boku. Napis towarzyszący temu przedstawieniu prezentuje cnoty zmarłego będące przykładem godnym naśladowania i podkreśla szczególnie jego związek z tutejszą świątynią w słowach: „miasta zabytki, kościół ten, miłował, odnawiał, by lepszej doczekały przyszłości”. Jest to nawiązanie do konserwatorskiej działalności P. Popiela.

Szczególne nagromadzenie obiektów obserwujemy w części nawy głównej znajdującej się pod chórem muzycznym, obok kaplicy MB Częstochowskiej. Znajduje się tam dziesięć epitafiów, a dalsze siedem znajduje się w samej kaplicy. Tak chętne umieszczanie ich w tym miejscu było związane zapewne z kultem obrazu MB Częstochowskiej. W dwóch spośród tych napisów znajdują się nawet bezpośrednie nawiązania do modlitw maryjnych. Obiekty znajdujące się na zewnątrz kaplicy prezentują przeciętny poziom plastyczny. Spośród nich warto wymienić neogotyckie, bardzo zniszczone, prawie nieczytelne epitafium Fortunata Gralewskiego (zm. 1893), wykonane w metalu z rytym popiersiem zmarłego, podwójne epitafium Anzelma Teodora Dzwonkowskiego (zm. 1850) mieszczanina krakowskiego i jego żony Ludwiki z Wilkowskich (zm. 1869), epitafium Magdaleny ze Skrzyńskich hr. Bobrowskiej (zm. 1823) i jej córki Anieli Jordanowej oraz rodziny Like. Pod chórem muzycznym znalazło się również epitafium Józefa Bernarda Murawskiego (zm. 1859) „organisty i dyrektora muzyki przy tym tu kościele”, ufundowane przez żonę i dzieci.

Ciekawsze obiekty znajdują się natomiast w kaplicy MB Częstochowskiej. Najstarsze z nich jest epitafium z lat 1822–1828 poświęcone rodzinie Wytyszkiewiczów. Podobnie jak dwa następne, jest to prosta tablica wykonana z czarnego marmuru z napisem. Obok znajdują się dwa epitafia: Michała Łuszczkiewicza (zm. 1883)

dyrektora Instytutu Technicznego i jego syna Stanisława (zm. 1862) doktora medycyny oraz drugiego syna Antoniego (zm. 1886) inżyniera architekta. Na elewacji południowej znajduje się natomiast epitafium trzeciego syna Władysława Łuszczkiewicza, wybitnego historyka sztuki i malarza. Ciekawą formę plastyczną ma duże epitafium Józefa Lasockiego (zm. 1880) prokuratora trybunału Rzeczypospolitej Krakowskiej. W neogotyckim, ażurowym obramieniu wykonanym z białego piaskowca znajduje się tablica z napisem, a ponad nią w medalionie portret zmarłego malowany na blasze. Epitafium zdobi h. Dołęga. Naprzeciw umieszczono duże epitafium wykonane z czerwonego marmuru, poświęcone pamięci ks. Ludwika Bobera (zm. 1891), od 1880 r. archiprezbitera świątyni Mariackiej, inicjatora restauracji kościoła, za którego rządów została wykonana matejkowska polichromia świątyni¹¹. Neogotycką formę ma również epitafium Leona Korab Chrzanowskiego uczestnika powstania w 1846 r., redaktora „Czasu”, posła na sejm i do Rady Państwa, historyka¹². Zwieńczone ostrym szczytem zakończonym krzyżem, ozdobione jest portretem malowanym na blasze, umieszczonym ponad napisem. Ciekawą formę plastyczną ma również epitafium Ludwika Freege (zm. 1899), jak głosi napis „pierwszego założyciela umiejętnie prowadzonej szkółki drzew owocowych”. Wykonane z czarnego marmuru, z portretem malowanym na blasze, zwieńczone jest girlandami kwiatów. Ludwik Freege był znany jako właściciel firmy ogrodniczo-kwiatowej, a jego wyroby wystawiane w kraju i za granicą zyskiwały uznanie i nagrody¹³. Również w pozostałych kaplicach mieści się szereg interesujących obiektów.

W kaplicy św. Jana Nepomucena znajdują się dwa epitafia pochodzące z XIX w. Pierwsze z nich poświęcone jest członkom rodziny Bartschów i spokrewnionych z nimi Kirchmayerów. Umieszczenie epitafium właśnie w tej kaplicy wiąże się z tradycją sięgającą XVIII w. Tu bowiem w XVIII w. umieszczono epitafium dobrodzieja kaplicy rajcy krakowskiego Macieja Bartscha (zm. 1736). Drugie ze wspomnianych epitafiów poświęcono pamięci ks. Hieronima Kajsiewicza (zm. 1873) uczestnika powstania listopadowego, emigranta, jednego z założycieli i wieloletniego przełożonego zakonu zmartwychwstańców. Jest to epitafium dużych rozmiarów, wykonane z białego piaskowca, z popiersiem zmarłego umieszczonym w architektonicznym obramieniu. Ponad belkowaniem umieszczony jest kartusz, na którym przedstawiono skrzyżowane: szablę i krzyż — symbole życiowej drogi zmarłego. Hieronim Kajsiewicz przez okres dziewięciu miesięcy na przełomie lat 1848/1849

¹¹ Tamże, t. II s. 148–149.

¹² Tamże, t. III s. 460–462.

¹³ Tamże, t. VII s. 127.

⁹ PSB t. VI s. 246–248.

¹⁰ Tamże, t. XXVII s. 568–572.

przebywał w Krakowie głosząc nauki i zakładając bractwa dobroczynne¹⁴. Epitafium znajdujące się w kościele Mariackim jest zapewne świadectwem pamięci o jego działalności. W kaplicy św. Walentego znajdują się dwa epitafia: pierwsze Róży z Rosnowskich Fedorowiczowej (zm. 1842), wykonane z marmuru w formie zwisającej draperii, drugie drewniane poświęcone pamięci kardynała Albina Dunajewskiego (zm. 1894), ozdobione malowanym portretem, fundacji ks. Józefa Krzemińskiego archidiecezjalnego kościoła Mariackiego.

W kaplicy św. Łazarza umieszczono trzy epitafia. Pierwsze z nich poświęcono pamięci Magdaleny z Kikulinusów Wadowskiej, wdowy po Stanisławie doktorze medycyny i profesorze Akademii Krakowskiej oraz jej córki Domicelli i zięcia Jana Fuchsa. Drugie ufundowane Janowi Świerczewskiemu (zm. 1871) prokuratorowi tutejszej świątyni, adiunktowi i profesorowi Obserwatorium Astronomicznego. Z r. 1837 pochodzi trzecie epitafium, Józefa Jordana i jego żony Rozalii z Kotkowskich, ufundowane przez syna. Oprócz tego epitafium znajdują się jeszcze w kościele Mariackim dwa inne obiekty związane z rodziną Jordanów: wymienione już epitafium Magdaleny ze Skrzyńskich Bobrowskiej i jej córki Anieli Jordanowej oraz epitafium Antoniego Jordana (zm. 1819), ufundowane przez żonę i umieszczone w nawie południowej.

W kaplicy św. Antoniego spośród czterech obiektów na uwagę zasługuje epitafium właściciela składu kolonialnego Antoniego Hawelki (zm. 1894)¹⁵, „który kaplicę tę własnym kosztem odnowił i fundusz na jej restaurację pozostawił”.

Szczególnie jednak chętnie umieszczano w XIX w. epitafia i nagrobki w kaplicach św. Wawrzyńca i Przemienienia Pańskiego. Pierwsza z tych kaplic wiąże się nierozdzielnie z rodziną Mazarackich h. Newlin i do dnia dzisiejszego bywa określana ich nazwiskiem. Przedstawiciele tej rodziny otaczali w ciągu XIX w. tę kaplicę szczególną opieką, dwukrotnie w latach 1868 i 1900 dokonując jej restauracji, o czym świadczą wmurowane w ścianę tablice¹⁶. Spośród 17 obiektów tutaj zgromadzonych 9 związanych jest z przedstawicielami rodziny Mazarackich. Pierwsze z nich chociaż wykonane w XIX w., odnoszą się jeszcze do żyjących w XVIII w. przedstawicieli rodziny: Michała Mazaraki (zm. 1728) i Stanisława Mazaraki (zm. 1792). Natomiast już w XIX w. powstał duży rozmiarami, lecz jednocześnie skromny w formie nagrobek

¹⁴ Tamże, t. XI s. 424–426.

¹⁵ Tamże, t. IX s. 320–321.

¹⁶ Napisy zdobiące te tablice brzmią następująco:

a) KAPLICA FAMILIJNA DOMU/ NEWLIN MAZARAKI/ ODNOWIONA W R. 1868 PRZEZ/ WACŁAWA I AUGUSTA MAZARAKICH/ SYNÓW JANA/ I MICZYSŁAWA MAZARAKIEGO/ SYNA WINCENTEGO.

b) KAPLICE TE ODNOWILI W ROKU 1900/ WACŁAW I EDWARD SYNOWIE WACŁAWA/ I JAN SYN AUGUSTA/ NEWLIN MAZARAKOWIE.

Józefy z Girtlerów Mazaraki (zm. 1822). Ma on kształt sarkofagu wykonanego z czarnego marmuru, na którym spoczywa urna ozdobiona spływającą z niej białą draperią. O urnę oparty jest malowany na blasze portret zmarłej, przedstawiający twarz młodej kobiety. Nagrobek ten należy do grupy najbardziej wartościowych obiektów w omawianym zespole. W kaplicy znajduje się również epitafium jej męża Karola Mazaraki (zm. 1841), wykonane z czarnego marmuru i ozdobione również portretem malowanym na blasze. Z czarnego marmuru wykonano także tablice Ludwika Mazaraki (zm. 1828) i Anny z Sariuszów Bielskich Mazarakowej (zm. 1828), matki Karola Mazaraki.

Piękne epitafium wykonane z białego marmuru poświęcono Augustowi Mazaraki (zm. 1881), zdobiąc go umieszczonym w medalionie rzeźbionym portretem zmarłego. Również z białego marmuru są wykonane dwa bliźniacze epitafia, z których jedno poświęcone jest Marii z Mieleniewskich Mazarakowej (zm. 1867) i Wincentemu Mazaraki (zm. 1874), drugie natomiast Janowi Mazaraki (zm. 1857) oraz zmarłej już w 1909 r. Olimpii z Trzeciaków Mazarakowej. Związek rodziny Mazaraki z kaplicą św. Wawrzyńca nie kończy się na XIX w., znajdują się tam również nie wchodzące w zakres chronologiczny tej pracy napisy dwudziestowieczne. Oprócz obiektów związanych z rodziną Mazarackich znajdujemy w kaplicy również inne nagrobki i epitafia. Spośród nich w pierwszym rzędzie należy wymienić nagrobek hr. Eliasza Wodzickiego (zm. 1805), starosty krakowskiego i stopnickiego, brata Józefa Wodzickiego generała z czasów powstania kościuszkowskiego¹⁷. Nagrobek ten ma kształt obelisku umieszczonego na wysokim cokole, na którym znajduje się napis oraz rzeźbiona w białym marmurze siedząca postać płazki. Kompozycja ta jest wybitnym przykładem dziewiętnastowiecznej rzeźby nagrobnej. Natomiast zmarłemu w wieku 9 lat synowi Eliasza Ludwikowi Wodzickiemu (zm. 1811) poświęcono skromne epitafium z czarnego marmuru. Wg przekazu T. Żychlińskiego w kościele Mariackim znajdował się grób rodzinny rodziny Wodzickich. W XI tomie *Złotej księgi*¹⁸ przytacza on napis z nieistniejącego już obecnie nagrobka Franciszka z Granowa Wodzickiego i jego żony Zofii z Krasieńskich oraz ks. Jana Kantego Wodzickiego kanonika krakowskiego, rodziców i stryja Stanisława Wodzickiego Przewodniczącego Senatu Wolnego Miasta Krakowa.

Warto w tym miejscu przypomnieć, że związki rodziny Wodzickich z kościołem Mariackim sięgają jeszcze XVIII w., bowiem w 1756 r. w nawie głównej został umieszczony pomnik poświęcony pamięci Jana Wawrzyńca z Granowa Wodzickiego oraz Piotra Wodzickiego, dziada i ojca Eliasza, ufundowany przez archidiecezjalnego

¹⁷ ZKSP t. XI s. 238.

¹⁸ Tamże, s. 245.

ks. Jacka Łopackiego. W kaplicy znajdują się również dwa epitafia oficerów doby napoleońskiej: Jana Kantego Statlera kapitana Gwardii Narodowej, zmarłego w twierdzy Zamość we wrześniu 1812 r., oraz Augusta Trzecieckiego pułkownika jazdy wojska polskiego, kawalera Legii Honorowej „po trudach odbytej z sławą kampanii 812, tu w Krakowie d(nia) 24 marca 813 zmarłemu”, ufundowane przez oficerów pułku.

Równie licznie prezentowana jest rzeźba nagrobna w kaplicy Przemienienia Pańskiego, gdzie znajduje się 15 obiektów. Spośród nich szczególną uwagę przyciąga leżący na wprost wejścia duży nagrobek ks. Karola Lochmana (zm. 1803) kanonika krakowskiego i archiprezbitera tutejszej świątyni, spokrewnionego z zasłużonym dla kościoła Mariackiego archiprezbiterem Dominikiem Lochmanem. Nagrobek wykonano z czarnego marmuru, w formie umieszczonego na wysokim cokole sarkofagu, na którym znajduje się łaciński napis. Na sarkofagu stoi kolumna zwieńczona wazonem, na kolumnie wisi portret zmarłego malowany na blasze, a o kolumnę oparta jest infuła — symbol sprawowanej godności duchownej, obok stoi marmurowa urna. Skromniejszy lecz nie pozbawiony artystycznych walorów jest pomnik Julianny z Lewińskich Grunerowej (zm. 1835), żony kupca krakowskiego Antoniego Grunera. Wykonany z czarnego marmuru w formie wysokiego cokołu, na którym umieszczono napis, a całość zwieńczono rozbitą kolumną. Pomnik ten przypomina formą plastyczną wspomniane już wyżej epitafium hr. Stanisława Grzembkiego. Formę dwóch bliźniaczych kolumn, zwieńczonych płonącymi wazonami, mają pomniki Franciszka Hahna (zm. 1861) znanego kupca krakowskiego i jego żony Reginy z Glogerów Hahnowej (zm. 1873). Kolumny te ozdobione są napisami i portretami zmarłych malowanymi na blasze. Obok drugiego z nich umieszczono proste, wykonane z czarnego marmuru epitafium poświęcone Marii z Hahnów 1° v. Winklerowej 2° v. Seifertowej (zm. 1862). Dwa epitafia poświęcone są prawniczej rodzinie Krzyżanowskich. Pierwsze Tomaszowi Krzyżanowskiemu (zm. 1818) sędziemu Trybunału Apelacyjnego Wolnego Miasta Krakowa i jego żonie Juliannie z Lichockich, ozdobione portretami malowanymi na blasze i h. Swinka. Drugie natomiast ich synom: Adamowi (zm. 1847) profesorowi prawa, rektorowi UJ, Tadeuszowi (zm. 1838) Prezesowi Trybunału I Instancji Miasta Krakowa i Hiacentemu (zm. 1845) radcy Izby Obrachunkowej w Warszawie. Natomiast na południowej elewacji kościoła znajduje się skromne epitafium Marcina Krzyżanowskiego (zm. 1802) miecznika i złotnika krakowskiego oraz jego żony Salomei z Przepiórskich rodziców Tomasza¹⁹. Postać Tomasza Krzyżanowskiego jest dla kościoła Mariackiego szczególnie zasłużona, bowiem z jego inicjatywy

¹⁹ PSB t. XV s. 612.

wprowadzono w 1810 r. zwyczaj grywania hejnału z Wieży Mariackiej nawiązując w ten sposób do średniowiecznych tradycji.

Przedstawicielom rodziny Kamińskich poświęcono wykonane z czarnego marmuru proste epitafium. Treść napisu nagrobnego, będąca syntezą losu polskiego w XIX w. godna jest przytoczenia:

HENRYK KAMIŃSKI
JENERAŁ WOJSK POLSKICH POLEGŁ NA CZELE
SZEREGÓW WALCZĄCYCH W BITWIE POD OSTROŁĘKĄ
26 MAJA R. 1831.

HENRYK MICHAŁ KAMIŃSKI
SYN JENERAŁA ŻOŁNIERZ OBYWATEL KRAJ MIŁUJĄCY
WYCIERPIAŁ WIĘZIENIA I SROGIE WYSŁANIE
DO WIATKI UMARŁ WYGNANCEM W ALGERZIE
9 STYCZNIA R. 1866

MIECZYŚLAW KAMIŃSKI
OCHOTNIK W WOJNIE WŁOSKIEJ UMARŁ W MEDYOLANIE
Z RAN OTRZYMANÝCH W BITWIE
POD MAGENTA 3 WRZEŚNIA R. 1859

MIKOŁAJ KAMIŃSKI
PUŁKOWNIK WOJSK POLSKICH FRANCUSKICH I
SARDYŃSKICH PO OBLEŻENIU PARYŻA ZNEKANY
TRUDAMI UMARŁ TAMŻE 5 LUTEGO R. 1873.

Pamięci zasłużonych pomnik ten wzniesli najbliżsi ich serca, prosząc o pobożne westchnienie.

Pozostałe obiekty znajdujące się w kaplicy poświęcone są osobom duchownym, w większości archiprezbiterom tutejszej świątyni. Do XVIII w. nagrobki i epitafia archiprezbiterów najchętniej umieszczano na bocznych ścianach prezbiterium obok ołtarza głównego. Po raz pierwszy w kaplicy Przemienienia Pańskiego umieszczono epitafium archiprezbitera Leonarda Kiełczewskiego (zm. 1795) i od tego czasu zaczęła ona pełnić rolę miejsca poświęconego pamięci proboszczów tej świątyni. W ciągu XIX w. umieszczono tutaj jeden nagrobek (ks. Karol Lochmana) i pięć epitafiów poświęconych pamięci archiprezbiterów: Jana Wincentego Łańcuckiego (zm. 1841), Ludwika Ferdynanda Hasselqvista (zm. 1846), Franciszka Ksawerego Stachowskiego (zm. 1850), Jana Kalisiewicza (zm. 1855) i Jana Kogótowicza (zm. 1873). Są to proste epitafia wykonane z czarnego marmuru. Oprócz nich znajdują się jeszcze w kaplicy epitafia ks. Hipolita Wilanta (zm. 1851) i ks. Zygmunta Goliana (zm. 1885). Zwłaszcza to ostatnie zasługuje na uwagę. Wykonane jest z piaskowca i różowego marmuru i prezentuje typ epitafium architektonicznego z niszą, w której umieszczono rzeźbione popiersie zmarłego. Umieszczenie epitafium ks. Zygmunta Goliana w tej właśnie kaplicy nie było dziełem przypadku, bowiem ten wybitny

kaznodzieja, wykładowca na Akademii Duchownej w Warszawie i bliski współpracownik abpa Z. Felińskiego, w latach 1872—1880 administrował parafią mariacką. Pomimo poparcia jego kandydatury przez bpa Dunajewskiego, rząd austriacki nie wyraził jednak zgody na powierzenie mu funkcji proboszcza²⁰. Spośród wymienionych archiprezbiterów wybitną postacią był również ks. Józef Wincenty Łańcucki, kanonik krakowski, który szczególnie dał się poznać jako kaznodzieja. Profesor i rektor Akademii Krakowskiej czynny był we władzach Wolnego Miasta Krakowa, m. in. jako członek Senatu²¹.

Nad kruchtą północną znajduje się kaplica Archanioła Michała, będąca od wieków pod opieką kuśnierzy. Dwie znajdujące się tam marmurowe tablice świadczą, iż również w XIX w. kaplica była obiektem starań cechu. Jedna z tych tablic informuje, że w 1828 r. staraniem starszych cechu Jerzego Wieczorka i Krystyna Bichterlego odmalowano kaplicę i wyzłocono ołtarz. O ochronie i o staraniach wokół kaplicy wspomina również tablica z 1892 r., umieszczona w kruchcie północnej nad wejściem do kaplicy. Wewnątrz kaplicy znajduje się sześć metalowych epitafiów (blach trumiennych) oraz jednego epitafium z czarnego marmuru poświęcone pamięci kuśnierza Franciszka Chęcińskiego (zm. 1891) powstańca z 1863 r.

Chętnie umieszczano również epitafia w kruchtach kościelnych, w których znajduje się w sumie 15 obiektów. Najwięcej z nich (siedem epitafiów) zlokalizowano w kruchcie południowej. Spośród nich na uwagę zasługują trzy epitafia związane z rodziną Mączyńskich. Pierwsze z nich to duże, wykonane z czarnego marmuru i ozdobione portretami epitafium Wojciecha Mączyńskiego (zm. 1814), kupca pełniącego liczne urzędy miejskie²², autora pamiętnika z czasów konfederacji barskiej i jego żony Marianny z Działotkich (zm. 1833). Drugie to epitafium ich syna Wojciecha (zm. 1831), uczestnika powstania kościuszkowskiego, w okresie Księstwa Warszawskiego organizatora Gwardii Narodowej, a w czasach Wolnego Miasta Krakowa tytularnego pułkownika i komendanta milicji²³.

Z rodziną Mączyńskich związane jest również epitafium Leokadii z Stummerów Nieprzeckiej (zm. 1841), bowiem fundatorką tego epitafium była babka zmarłej Zofia z Mączyńskich Sobieniewska. W kruchcie północnej znajdują się trzy skromne epitafia. Spośród

²⁰ Tamże, t. VIII s. 219—220. Pamięci Zygmunta Goliana poświęcone jest również epitafium znajdujące się w kościele OO. Dominikanów, w kaplicy św. Katarzyny Sieneńskiej (Zbaraskich), zob. KZS t. IV, *Kraków cz. III Kościoły i klasztory Śródmieścia*, 2, red. A. Bochnak, J. Samek, tekst Warszawa 1978 s. 123.

²¹ PSB t. XVIII s. 203—206.

²² Tamże, t. XX s. 325—326.

²³ Tamże, t. XX s. 326—327.

nich na uwagę zasługuje epitafium rodziny Girtlerów ufundowane przez Sebastiana Girtlera, profesora i rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego²⁴. W kruchcie zachodniej znajduje się sześć obiektów. Najcenniejsze z nich jest duże neogotyckie epitafium wykonane z piaskowca i białego marmuru, przedstawiające postać Madonny z Dzieciątkiem, poświęcone pamięci hr. Wincentego i Julii z Sobańskich Czosnowskich. Obok znajdują się dwa skromne epitafia Marcjanny z Janiszewskich Bojanowskiej (zm. 1813) oraz Macieja Bojanowskiego (zm. 1824) fundacji syna. Również dwa epitafia poświęcono rodzinie Oszackich.

Na zewnątrz świątyni znajdują się 33 epitafia, lecz jedynie trzy spośród nich wyróżniają się formą plastyczną. Na elewacji południowej są to epitafia: Władysława Łuszczkiewicza (zm. 1900) historyka sztuki, malarza, profesora Akademii Sztuk Pięknych²⁵, ufundowane ze składek, staraniem Towarzystwa Miłośników Krakowa oraz Wilhelma Gąsiorowskiego (zm. 1892) bibliotekarza i profesora Instytutu Technicznego, zbieracza i badacza starożytności, autora pracy o kościele Mariackim²⁶. Na elewacji północnej uwagę przyciąga nieduże rozmiarami, neogotyckie epitafium Walerii ze Strojnowskich hr. Tarnowskiej, żony Jana Feliksa Tarnowskiego, historyka, tłumacza, literata, twórcy zbiorów dzikowskich²⁷. Fundatorką tego epitafium była jej córka Anna.

Inskrypcje znajdujące się w kościele Mariackim, podobnie jak napisy nagrobne w innych kościołach, mają kommemoracyjny charakter. Pomimo, iż zmarli — którym są poświęcone — często bywali pochowani na cmentarzu Rakowickim lub nawet poza Krakowem, chętnie umieszczano inskrypcje w kościele (zwłaszcza tak centralnie położonym jak Mariacki), licząc iż wierni odwiedzający świątynię, będą się modlić również za zmarłych wymienionych w tych napisach. Zwłaszcza, że kościół o wiele częściej odwiedzany niż cmentarz był miejscem bardziej sprzyjającym skupieniu i modlitwie. W większości tych napisów pojawiają się więc

²⁴ W związku z tym, że epitafium jest całkowicie zasłonięte, przez kiosk stojący w kruchcie północnej, podaję brzmienie napisu:

„Ku/ pobożney i wleczney pamiętce/ Jana Girtlera K[upca] i O[bywatela] Kr[akowskiego], Ławn[ika] Wyz[szego] Pr[awa] Magd[eburskiego], na Prądniku OO. Dominik[anów] dnia 18 Sierp[nia] 1800 w 71 roku/ życia swego./ Barbary z Mączyńskich Małżonki Jego dn[ia] 8 Paźdz[iernika] 1818 / w 78 roku życia w Krakowie / zmarłych, / a swoich nayukochońszych Rodziców./ tudzież Braci swoich./ Józefa Kalasant[ego] Fil[ozofii] D[oktora] w Żelechowie w 1809./ Jakóba byłego Konsy[liarza] J.K.M. w Krak[owie] 1813./ Kazimierza we Lwowie 1818, z tego świata zeszlých, / swoim i rodzeństwa imieniem / R.P. 1822 położył ten kamień / Sebast[ian] Girtler F[ilozofii] i M[edycyny] D[oktor] i Prof[esor], Fakult[etu] Medyc[znego] Dziekan/ [i] Rekt[or] Uniwersytetu Jagiellońskiego.”

²⁵ PSB t. XVIII s. 587—590.

²⁶ Tamże, t. VII s. 356.

²⁷ ZKSP t. VI s. 365—368.

sformułowania kierowane do wiernych odwiedzających kościoł, w których zmarły: „Prosi o westchnienie do Boga”, „Prosi o Zdrowaś Maria”, „Prosi o Pozdrowienie Anielskie” etc. W kilku przypadkach prośba o modlitwę wsparta jest dodatkowo powołaniem się na nieuchronne nadejście śmierci, która w przyszłości postawi czytelnika w sytuacji proszącego o modlitwę. Przykładem takiego napisu jest wierszowane epitafium Rozalii z Górskich Kwapięskiej:

D. O. M.
KTO KOLWIEK NA TE TWARDE POGLĄDASZ KAMIENIE,
POMNIY ŻE I SAM POYDZIESZ W ŚMIERTELNOŚCI CIENIE.
ROZALIA Z GÓRSKICH KWAPIENSKIEGO ŻONA,
Z ZALEM MEŻA I KREWNYCH IUŻ IEST POGRZEBIONA.
W TYSIĄCZNYM OSMSETNYM I PIETNASTEM ROKU,
ROSTAŁA SIĘ Z TEM ŚWIATEM Z BOSKIEGO WYROKU.
CZYTELNIKU ŁASKAWY UCZYŃ TO WESTCHNIENIE,
BY W SZCZĘŚLIWOŚCI WIECZNEY MIAŁA ODPOCZNIENIE.

Aby jednak silniej podkreślić prawo zmarłych do pamięci i modlitwy, napisy nagrobne zawierają również szereg informacji z ich życia (m. in. daty urodzenia i śmierci, lub częściej datę śmierci i liczbę lat przeżytych, zawód, pełnione funkcje, powiązania genealogiczne). Informacje te dobrane subiektywnie przez fundatorów ukazują zmarłego na tle społeczności w której żył, podkreślając jego zasługi mające być powodem do trwałej pamięci. Zastanawia fakt, iż w porównaniu z napisami staropolskimi znacznej redukcji uległy laudacyjne fragmenty napisów nagrobnych, pełniące szczególną rolę w kształtowaniu sylwetki zmarłego w oczach potencjalnych czytelników, będące zachętą do modlitwy, pamięci i naśladowania. W napisach w których te motywy występują, odnoszą się one do wartości ze sfery rodzinnej i religijnej. Zaskakujące może wydać się twierdzenie, że tylko w nielicznych napisach pojawiają się treści związane ze sferą uczuć patriotycznych, wyrażane bądź dosłownie poprzez powoływanie się na miłość ojczyzny, bądź pośrednio poprzez taki dobór faktów z życia, by świadczyły o działaniach podejmowanych na rzecz jej politycznego lub duchowego odrodzenia. Treści te występują najczęściej w napisach poświęconych przedstawicielom szlachty i inteligencji. W napisach mieszczanskich należą one do rzadkości. Chlubnym wyjątkiem na tym polu są jedynie epitafia: Wojciecha Mączyńskiego, uczestnika powstania kościuszkowskiego, organizatora Gwardii Narodowej w okresie Księstwa Warszawskiego, Jana Kantego Stattlera, kapitana Gwardii Narodowej, Franciszka Chęcińskiego, kuśnierza i Aleksandra Chmelika, ucznia Instytutu Technicznego — powstańców styczniowych.

Wśród omawianych napisów znajdują się trzy wierszowane poświęcone pamięci: Jana Szmidy, Róży z Górskich Kwapięskiej (cytowane wyżej) oraz Reyny i Tomasza Rybarskich, a także dwa

napisy kończące się rymowanym czterowierszem, poświęcone Ludwikowi Freege i Piotrowi Michałowskiemu. W treści napisy te nie różnią się zasadniczo od pozostałych, natomiast ich wierszowana forma miała wyróżniać je spośród innych, zachęcać do lektury, a przez to gwarantować spełnienie życzeń zawartych w napisie. Formę wierszowanej prośby o modlitwę za zmarłych ma epitafium Reyny i Tomasza Rybarskich, znajdujące się na elewacji północnej, obok drzwi prowadzących do kruchty.

D O M
KTO PRZECHODZI LECZ WSPOMNIY
IUŻ POLEGŁYCH W GROBIE,
CO TY KOMU UCZYNISZ UCZYNI
KTO TOBIE.
PRZYNAJMNIIEY POZDROWIENIE JEDNO
RACZYŁ ZMÓWIC
RACZ PRZYIĄC DUSZĘ ZMARŁYCH
I REQUIEM WYMÓWIC
TOMASZ REYNA RYBARSCY
O TO UPRASZAJA
CNY CZYTELNIKU WESTCHNIENIA
TWEGO ŻĄDAJA
REYNA UMAREŁ DNIA 16 GRUDNIA ROKU 1811 WIEKU SWEGO LAT 8(.),
TOMASZ UMAREŁ DNIA (11) LUTEGO 1812 WIEKU SWEGO LAT (.).

Przedstawione w niniejszym artykule inskrypcje nagrobne — podobnie jak w poprzednim okresie — poświęcone są w większości przedstawicielom krakowskiego mieszczaństwa. W XIX w. wzbogaca je dodatkowo dość liczna grupa napisów związanych z inteligencją mieszczańską pochodzenia. Również wśród napisów poświęconych przedstawicielom szlachty i duchowieństwa znajdujemy szereg obiektów dotyczących osób ściśle związanych z życiem Krakowa w XIX w. Są więc inskrypcje znajdujące się w kościele NPM zabytkiem kultury dziewiętnastowiecznego Krakowa, zasługując na uwagę historyków i wszystkich miłośników miasta.

ANEKS

W poniższym aneksie zestawiono wszystkie dziewiętnastowieczne nagrobki i epitafia znajdujące się w kościele NP Maryi, podając jednocześnie krótkie informacje na temat osób wymienionych w napisach. W zależności od treści napisu podano: imię, nazwisko, datę śmierci, stan, zawód, pełnione funkcje, powiązania genealogiczne, fundatora obiektu i ewentualną datę fundacji. Uwzględniono również osoby fundatorów nie podane z imienia i nazwiska, określone jedynie przez stopień pokrewieństwa, bowiem jest on jednym z gwarantów prawdziwości i precyzji informacji zawartych w napisie. Obiekty oznaczone numerami 1—125 zostały gra-

ficznie przedstawione na planie kościoła dołączonym do aneksu. Natomiast pozostałe 25 obiektów posiada osobną numerację i nie zostały one ujęte na planie, są to bowiem z jednym wyjątkiem epitafia blaszane, przechowywane w kaplicy św. Michała Archanioła i w pomieszczeniu nad zakrystią. Epitafia i nagrobki pominięte w Katalogu Zabytków Sztuki zostały oznaczone gwiazdką, umieszczoną przed kolejną cyfrą. Informacje podane w aneksie zaczerpnięto z napisów nagrobnych, nie weryfikując ich z innymi przekazami źródłowymi.

Nawa główna i nawy boczne

- * 1. Maurycy Mann (zm. 1876), publicysta, redaktor „Czasu”.
- 2. Julia z O'Donellów Dunin Wąsowiczowa (zm. 1853), fund. syn i córka.
- 3. Epitafium z h. Ciołek.
- 4. Antoni Jordan (zm. 1819), dziedzic dóbr ziemskich.
- 5. Maksymilian Wentzl (zm. 1813), kupiec, ob. M.K., fund. syn.
- 6. Stanisław hr. Grzembski (zm. 1808), prezes Apelacji Trybunału Lwowskiego, Gracjan Grzembski (zm. 1813), syn, Andrzej Grzembski, fund. Joanna z Grzembskich Miroszewska.
- 7. Piotr Michałowski (zm. 1855), malarz, syn Józefa i Tekli z Morsztynów.
- 8. Jan Matejko (zm. 1893), malarz, fund. Rada Miasta Krakowa 1897 r.
- * 9. Fortunat Gralewski (zm. 1893), radca krakowski.
- 10. Rozalia z Górskich Kwapieńska (zm. 1815).
- 11. Anzelm Teodor Dzwonkowski (zm. 1850), ob. M.K., fund. wdowa z córkami i wnukami; Ludwika z Wilkowskich Dzwonkowska (zm. 1869), fund. Józefa i Ludwika Dzwonkowskie — córki.
- 12. Wojciech Like (zm. 1837), ob. dóbr ziemskich, senator Rzezypospolitej M.K., Anna z Kozłowskich Like (zm. 1834) — żona, Leon Like (zm. 1860), ob. dóbr ziemskich — syn, fund. Wojciech i Teofila z Lewortowskich — syn i brat z żoną.
- 13. Ignacy Jakiewicz (zm. 1853), urzędnik, ob. M.K., Maria z Borowieckich Jakiewiczowa (zm. 1880), druga żona.
- 14. Petronela z Barankiewiczów Jakiewiczowa (zm. 1813), fund. Ignacy Jakiewicz, Anna i Rozalia — mąż z córkami.
- * 15. Magdalena z Skrzyńskich hr. Bobrowska (zm. 1823), Aniela Jordanowa (zm. 1833), żona Spytka Jordana, pułk. wojsk polskich — córka Magdaleny, fund. Magdalena z Jordanów Cieńska — wnuczka i córka (1886).
- 16. Antonina z Geppertów Wyszomirska (zm. 1824), Ferdynand Wyszomirski (zm. 1823) — syn, Franciszek Wyszomirski (zm. 1824) — syn, fund. mąż.

- 17. Onufry Działott (zm. 1820), kupiec, ob. M. K., Józefa z Mączyńskich I^o voto Działott, II° voto Pogonowska (zm. 1841).
- 18. Józef Bernard Murawski (zm. 1859), organista w kościele NP Maryi, fund. żona z dziećmi.
- 19. Elżbieta z Gröblów Jarzyńska (zm. 1821), Antoni Gröbel — ojciec, Ignacy Gröbel — dziad, fund. Tomasz Jarzyński — mąż.
- * 20. Franciszek Chmelik (zm. 1864), ob. M. K., Anna Chmelik (zm. 1877) — żona, Aleksander Chmelik (zm. 1863), uczeń Instytutu Technicznego, poległy pod Miechowem — syn, Antonina Chmelik (zm. 1884) — córka, fund. 1884 córki i siostry.
- 21. Paweł Popiel (zm. 1892) polityk, publicysta, założyciel „Czasu”.
- 22. ks. Marcelina z Radziwiłłów Czartoryska (zm. 1894).
- 23. Sebastian Kawski (zm. 1817), pisarz sądu pokoju, fund. żona.
- 24. Teresa z Wesłów Hasselqvist (zm. 1815), żona Karola, doktora medycyny, konsyliarza królewskiego, fund. Ludwik, Karolina i Joanna — dzieci.
- 25. Mikołaj Jawornicki (zm. 1885), ob. M.K., fund. żona.
- * 26. Józef Badeni (zm. 1878), poseł na sejm.

Kaplica św. Jana Nepomucena

- 27. Jacek Bartsch (zm. 1771), kupiec, ławnik wyższego prawa magdeburgskiego, Agnieszka z Działottych (zm. 1811) — żona, Józef Kirchmayer (zm. 1809), kupiec, ob. M.K., — zięć Jakub Kirchmayer (zm. 1815), kupiec ob. M.K., — wnuk, fund. Maryanna z Bartschów Kirchmayerowa — (zm. 1820) — córka, żona, matka.
- * 28. ks. Hieronim Kajsiewicz (zm. 1879), główny przełożony Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego.

Kruczta Południowa

- * 29. Zofia z Sobieniewskich Stummerowa (zm. 1821), fund. mąż.
- * 30. Leokadia z Stummerów Nieprzecka (zm. 1841), fund. Zofia z Mączyńskich Sobieniewska — babka.
- 31. Wojciech Mączyński (zm. 1831), pułkownik, komendant Gwardii Narodowej, fund. 1836 Barbara z Girtlerów — żona z dziećmi.
- 32. Anna Fachnieta (zm. 1811).
- 33. Jan Nepomucen Odrowąż Kietliński (zm. 1801).
- 34. Piotr Parisot (zm. 1810), ob. M.K.
- 35. Wojciech Mączyński (zm. 1814), kupiec, ob. M. K., syn Ma-

cieja i Zofii z Zeidliczów, fund. Marianna z Dziańtów Mączyńska (zm. 1833) — żona.

Kaplica św. Walentego

36. Róża z Rosnowskich z Rosnowa Fedorowiczowa (zm. 1842), córka Albrechta i Marii z Federowiczów Rosnowskich.

* 37. bp Albin Sas Dunajewski (zm. 1894), kardynał, biskup krakowski.

Kaplica św. Łazarza

38. Magdalena z Kikulinusów Wadowska (zm. 1824), wdowa po Stanisławie Wadowskim, doktorze medycyny, prof. Akademii Krakowskiej, Domicella i Jan Fuchsowie — córka z zięciem, fund. Franciszka z Fuchsów Gürtlerowa — wnuczka i Kayetan Fuchs — wnuk.

39. Józef z Zakliczyna Jordan (zm. 1823), szambelan Stanisława Augusta Poniatowskiego, major regimentów Gwardii Konnej koronnej, Rozalia z Kotkowskich Jordanowa (zm. 1804) — żona, fund. 1837 Hieronim Jordan — syn.

* 40. ks. Jan Świerczewski (zm. 1871), prokurator kościoła NPM, były profesor i adiunkt obserwatorium astronomicznego, fund. komitet parafialny.

Kaplica Matki Boskiej Częstochowskiej

41. Józef Lasocki (zm. 1880), prokurator trybunału Rzeczypospolitej Krakowskiej, prezes komitetu kościoła NPM.

* 42. ks. Ludwik Bober (zm. 1891), archiprezbiter kościoła NPM.

* 43. Leon Korab Chrzanowski (zm. 1899), radca miasta Krakowa, poseł na sejm i do Rady Państwa.

44. Józef Wytyszkiewicz konsyliarz miasta Krakowa, Petronela z Antoszewskich — żona, Mateusz, doktor medycyny, Wojciech, Joachim — synowie, Anna i Rozalia Zarzecka — córki, fund. Kajetan Wytyszkiewicz (zm. 1828) — syn i brat, Maryanna z Girtlerów — żona Kajetana.

* 45. Ludwik Freege (zm. 1899), właściciel firmy ogrodniczo-kwiatowej.

46. Michał Łuszczkiewicz (zm. 1883), doktor filozofii, dyrektor Instytutu Technicznego, Stanisław Łuszczkiewicz (zm. 1862), doktor medycyny.

47. Antoni Łuszczkiewicz (zm. 1886), inżynier cywilny.

Kruczta zachodnia

48. Maciej Bojanowski (zm. 1824), ob. M.K., fund. syn artysta Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu.

49. Maryanna z Janiszewskich Bojanowska (zm. 1813), pomnik odnowiony w 1873 r. przez syna Karola.

50. Wincenty i Julia z Sobańskich hr. Czosnowscy, fund. Horstensa z Jełowickich Sobańska — matka Julii.

51. Katarzyna z Paydzieńskich Oszacka (zm. 1809), fund. Stanisław Oszacki — mąż i Katarzyna Paydzieńska — matka.

52. Kunegunda z Cypserów Ziobrowska, fund. 1812 mąż i córki Józefa i Aniela.

* 53. Stanisław Oszacki (zm. 1839), Antoni Oszacki (zm. 1854) — syn, Kaliksta Oszacka (zm. 1857) — córka, fund. Tekla z Piechockich Oszacka — żona i matka 185(?) r.

Kaplica św. Antoniego

54. Teresa z Klossów I^o voto Benirska, II° voto Podlewska (zm. 1833), fund. 1836 Barbara z Girtlerów Mączyńska — przyjaciółka.

* 55. Antoni Hawełka (zm. 1894), kupiec.

56. Jan Zaleski, pisarz ceł koronnych, Brygida z Dziańtów — żona, Maryanna z Siennickich — synowa, fund. Jakub Zaleski — syn i mąż, 1826 r.

57. Maryanna z Szulców Czerna (zm. 1856), ob. M.K., fund. mąż i dzieci.

Kaplica św. Wawrzyńca

58. Jan Szmid (zm. 1803), fund. Maryanna z Ziebrowskich Spindlerów Szmidowa — żona.

* 59. August Newlin Mazaraki (zm. 1881).

60. Józefa z Girtlerów Mazarakowa (zm. 1822), Aleksander — syn, Eleonora — córka, fund. Karol Newlin Mazaraki — mąż i ojciec.

61. Floryan Koisiewicz (zm. 1825), pisarz sądu pokoju, Joanna z Ryderów Koisiewiczowa (zm. 1820), fund. dzieci.

62. Ludwik Wodzicki, fund. 1811 przyjaciel.

63. Michał Newlin Mazaraki (zm. 1728), syn Jana i Anny Strutyńskiej.

64. Stanisław Newlin Mazaraki (zm. 1792), syn Michała i Ewy Komorowskiej.

65. Ludwik Newlin Mazaraki (zm. 1827), chorąży Pułku Machnowieckiego, syn Stanisława i Anny Wilwickiej.

66. Stanisław Toriani (zm. 1800), syn Józefa i Maryanny z Halerów, Maryanna Toriani, żona Bernarda Dwernickiego, prezesa Trybunału I Instancji Rzeczypospolitej Krakowskiej — siostra Stanisława, Emilia z Torianich de Traubenberg Trytler (zm. 1826) — córka Stanisława, fund. Maryanna z Gir-

- tlarów Toriani, II° voto Wytyszkiewiczowa — żona Stanisława.
67. August Trzeciecki (zm. 1813), pułk. jazdy Wojska Polskiego, uczestnik kampanii 1812, fund. oficerowie pułku.
68. Anna z Saryuszów Bielskich Mazarakowa (zm. 1828), fund. Karol Newlin Mazaraki — syn.
69. Eliaz hr. Wodzicki (zm. 1805), starosta krakowski i stopnicki, syn Piotra Wodzickiego i Konstancji z Dembińskich, fund. żona i dzieci.
70. Jan Kanty Stattler (zm. 1812), kapitan Gwardii Narodowej, fund. Agnieszka z Cwenarskich Stattlerowa — żona.
71. Karol Newlin Mazaraki (zm. 1841), fund. Julia z Korwinów — żona.
72. Józef Sobieniewski (zm. 1824), syn Józefa i Zofii z Rudzickich, doktor filozofii i medycyny, Józef — syn, Zofia z Sobieniewskich Stummerowa (zm. 1821) — córka, Franciszek Stummer (zm. 1825) — zięć, fund. Zofia z Mączyńskich Sobieniewska (zm. 1861) — żona i matka.
- * 73. Jan Newlin Mazaraki (zm. 1857), syn Ludwika i Antoniny z Chądzyńskich, marszałek szlachty powiatu lityńskiego, Olimpia z Trzeciaków Mazarakowa (zm. 1909).
- * 74. Maria z Mieleniewskich Mazarakowa (zm. 1867), Wincenty Newlin Mazaraki (zm. 1874), syn Ludwika i Antoniny z Chądzyńskich, marszałek szlachty powiatu machnowieckiego — mąż, fund. dzieci.

Kruchta północna

75. Waleńty Czosnowski (zm. 1797), ob. M.K., Franciszka z Pióreckich (zm. 1804) — żona, fund. Jan Nepomucen Czosnowski, kupiec i Ob. M.K. — syn.
Waleńty Antoni Czosnowski (zm. 1822), fund. Jan Nepomucen i Maryanna z Okońskich Czosnowscy — rodzice.
- * 76. Józefa z Czerneckich Brzezińska (zm. 1814), kupcowa, fund. mąż i syn.
- * 77. Jan Girtler (zm. 1800), kupiec ławnik Sądu Wyższego Prawa Magdeburgskiego, Barbara z Mączyńskich (zm. 1818) — żona, Józef Kalasanty (zm. 1809), doktor filozofii, Jakub (zm. 1813), były konsyliarz królewski, Kazimierz (zm. 1811) — synowie, fund. Sebastian Girtler, prof. medycyny i rektor UJ — syn i brat, 1822 r.

Kaplica Przemienienia Pańskiego

78. Regina z Glogerów Hahnowa (zm. 1873), kupcowa i ob. M.K., fund. dzieci i wnuki.

79. ks. Jan Kogótowicz (zm. 1873), archiprezbiter kościoła NPM.
80. ks. Józef Wincenty Łańcucki (zm. 1841), archiprezbiter kościoła NPM, rektor UJ.
81. ks. Ludwik Ferdynand Hasselqvist (zm. 1846), archiprezbiter kościoła NPM, fund. Teofil Hasselqvist, podpułk. Wojsk Polskich — brat.
82. ks. Jan Kalisiewicz (zm. 1855), archiprezbiter kościoła NPM, fund. brat Tomasz, sędzia pokoju w Warszawie.
83. Julianna z Lewińskich Grunerowa (zm. 1835), żona Antoniego Grunera, kupca i ob. M.K., fund. rodzina.
- * 84. ks. Zygmund Golian (zm. 1885), prof. Akademii Teologicznej w Warszawie, administrator parafii mariackiej.
85. ks. Franciszek Ksawery Stachowski (zm. 1850), archiprezbiter kościoła NPM, fund. brat Stanisław, major Wojsk Rosyjskich.
86. ks. Hipolit Wilant (zm. 1851), kanonik krakowski, fund. ks. Jan Baptysta Kalisiewicz, archiprezbiter kościoła NPM.
87. Tomasz Krzyżanowski (zm. 1818), sędzia apelacyjny Wolnego Miasta Krakowa, Julianna z Lichockich (zm. 1813) — żona, fund. synowie.
88. Adam Krzyżanowski (zm. 1847), syn Tomasza i Julianny, prof. prawa, rektor UJ, Tadeusz Krzyżanowski (zm. 1838), prezes Trybunału I Instancji M. Krakowa — brat, Hiacenty Krzyżanowski (zm. 1845), radca Izby Obrachunkowej w Warszawie — brat, fund. wdowa po Adamie.
89. ks. Karol Lochman (zm. 1803), archiprezbiter kościoła NPM.
90. Henryk Kamiński (zm. 1831) generał Wojsk Polskich, Henryk Kamiński (zm. 1866) — syn, Mieczysław Kamiński (zm. 1859), Mikołaj Kamiński (zm. 1873), pułk. wojsk polskich, francuskich i sardyńskich.
91. Maria z Hahnów I^o voto Winklerowa, II° voto Seifertowa (zm. 1862), fund. mąż i dzieci.
92. Franciszek Hahn (zm. 1861), kupiec i ob. M.K., fund. żona i dzieci.

Elewacja absydy

93. Jan Chryzostom Gloger (zm. 1837), kupiec i ob. M.K., fund. syn.
94. Marianna z Kryszkierów Glogerowa (zm. 1817), kupcowa i ob. M.K., fund. męża.
95. Ignacy Lewiński (zm. 1807), kupiec i ob. M.K., fund. Barbara z Kustowskich Lewińska.

Elewacja południowa

96. Stanisław Zawadzki (zm. 1808), kupiec i ob. M. K., Rozalia

- Zawadzka (zm. 1812) — żona, Karol Kryszkier (zm. 1815), architekt M. Krakowa — zięć, fund. Katarzyna z Zawadzkich Kryszkierowa.
97. Trzy siostry z domu Marczyńskie: Julianna Syrotowa (zm. 1809), Maryanna Aniszewska (zm. 1815), Małgorzata Gietlichowa (zm. 1817), fund. Katarzyna Marczyńska (zm. 1823) — matka. Babce Katarzynie Marczyńskiej napis fund. Antoni Gietlich.
 98. Barbara z Olearskich Rajowicz (zm. 1812), fund. Konstantyn Rajowicz — mąż.
 99. Ludwik Hahn (zm. 1830), fund. rodzice.
 100. Antoni Michl (zm. 1814) buchalter kasy miejskiej krakowskiej, fund. Szymon Adamek — przyjaciel.
 101. Jakub Łatkiewicz (zm. 1820) wikariusz, mansjonarz kościoła NPM, fund. archiprezbiter Józef Wincenty Łańcucki.
 102. Tablica upamiętniająca nabożeństwo w 1822 r. z okazji przeniesienia szczątków na cmentarz powszechny.
 103. Błażej Toporkiewicz (zm. 1796), Franciszka z Myclewskich Toporkiewiczowa (zm. 1802), fund. Peregryn i Joanna z Toporkiewiczów Łodzińscy.
 104. Ludwika Wrońska (zm. 1822).
 105. Cecylia z Walkanowskich Lichocka (zm. 1825), żona Filipa Nereusza Lichockiego, prezydenta M. Krakowa.
 106. Józef i Salomea Lichoccy.
 107. Filip Włodczyński (zm. 1800), Tekla z Pączkowskich Włodczyńska (zm. 1812) — żona.
 108. Marcin i Salomea Krzyżanowscy.
 109. Anna z Hebanowskich Dziedzicka (zm. 1811), Marianna Puciatowska (zm. 1812) — wnuczka.
 110. Władysław Łuszczkiewicz (zm. 1900), malarz, profesor Szkoły Sztuk Pięknych — pomnik ze składek wystawiono staniem Towarzystwa Miłośników Krakowa.
 111. Wilhelm Gąsiorowski (zm. 1892), profesor, bibliotekarz Instytutu Technicznego.

Fasada zachodnia

112. Tomasz i Katarzyna Kikulinusowie.
113. Katarzyna z Kochanowskich Kochanowska.

Elewacja północna

114. Apollonia z Piątkowskich Lamelli, II° voto Kowalska (zm. 1806), fund. syn.
115. Marianna z Echimbergerów Treflerowa (zm. 1817), kupcowa i ob. M.K., fund. córka.
116. Katarzyna Bąko [...] — epitafium nieczytelne.

117. Sebastian i Marianna Koklowie (zm. 1809), fund. Katarzyna Bekowa? — matka.
118. Józef i Kunegunda Gąsiorowscy, fund. 1810.
119. Balcer? Haller (1806?).
120. Jan i Elżbieta Przesławscy, fund. 1806.
121. Józef Kochański (zm. 1803).
122. Tomasz Rybarski (zm. 1812), Reyna Rybarska (zm. 1811) — żona.
123. Jacek Idzi Przybylski (zm. 1819), profesor UJ.
124. Ewa z Oltarzewskich Wiktorowa, żona gen. Józefa Wiktora, fund. 1809 — wnuk.
125. Waleria ze Strojnowskich hr. Tarnowska (zm. 1849), fund. Anna? hr. Tarnowska.

Pomieszczenie nad zakrystią

- * 1. Julianna z Lichockich Krzyżanowska (zm. 1813), sędzina Trybunału Cywilnego Departamentu Krakowskiego.
- * 2. Maksymilian Wentzl (zm. 1813), kupiec i ob. M.K.
- * 3. Marianna z Oborskich Gastkowska (zm. 1814), sędzina Pokoju Miasta Krakowa.
- * 4. Tekla de Biberstein z Starowiejskich Różycka (zm. 1817).
- * 5. Magdalena z Kikulinusów Wadowska (zm. 1824), wdowa po Stanisławie profesorze medycyny.
6. Barbara z Fidlerów Wieczorkowa (zm. 1837), ob. M.K.
7. Urban Bichterle (zm. 1838), ob. M.K.
8. Józef Przybyłowicz (zm. 1844), archiwista Senatu Rządzącego Wolnego Miasta Krakowa.
- * 9. Anzelm Teodor Dzwonkowski (zm. 1850), ob. M.K.
10. Anna z Laryszów Jachimiska (zm. 1856), ob. M.K.
- * 11. Walenty Sieczkowski (zm. 1861 lub 1867), ob. M.K.
- * 12. Bronisława z Janowskich Przybyłowiczowa (zm. 1862).
- * 13. Ludwika z Witkowskich Dzwonkowska (zm. 1869), ob. M.K.
- * 14. Józef Bichterle (zm. 1873), ob. M.K.
- * 15. Wojciech Jachimski (zm. 1874), ob. M.K.
- * 16. Amalia z Wieczorków Sapiecińska (zm. 1876), ob. M.K.
- * 17. Leokadia Przybyłowicz (zm. 1884).
- * 18. Julian Kurowski (zm. 1885), doktor, Józefa z Epimachów Przybyłowicz (zm. 1889).

Kaplica Archaniola Michała

1. Anna z Brodów Bichterlowa (zm. 1824), ob. M.K.
2. Anna z Herfów Bichterlowa (zm. 1838), ob. M. K.
3. Karolina Armatys (zm. 1843).
4. Sebalda z Armatysów Tarasiewiczowa (zm. 1858).
5. Maryanna z Janowskich Armatysowa (zm. 1869), ob. M.K.

6. Mikołaj Sapeciński (zm. 1874), ob. M.K.
7. Franciszek Chęciński (zm. 1891), kuśnierz, ob. M.K., powstaniec styczniowy, fund. żona i dzieci.

ZENON UND ROMANA PIECHOWIE

Die Grabinschriften aus dem 19. Jh. in der Marienkirche in Kraków**(Zusammenfassung)**

Die Krakauer Marienkirche birgt in ihren Mauern eine reiche Sammlung von 150 Grabinschriften, die an Grabmälern und Epitaphien placiert sind. Es ist die größte Sammlung dieser Art in Kraków. Die das Innere des Gotteshauses füllenden Objekte sind einer der wichtigeren Faktoren, die sein geistiges Klima gestalten. Die Inschriften aus dem 19. Jh. sind unter anderen Umständen entstanden als die aus den früheren Epochen. Die Abschaffung des Friedhofes an der Marienkirche im Anfang des 19. Jhs und die Verlegung der Beisetzungen auf den Rakowicki-Friedhof setzte der seit frühem Mittelalter andauernden Tradition ein Ende, die Verstorbenen direkt in oder an der Kirche beizusetzen.

Trotzdem er füllte die Marienkirche weiterhin, wie die anderen Gotteshäuser, ihre Funktion als Ort des Totenkultes. Eine der Kulthandlungen war eben die Anordnung in der Kirche der Gedenktafeln für die Verstorbenen. Da auf den Friedhöfen kostspielige Grabdenkmäler errichtet wurden, stiftete man in der Kirche nur bescheidene Epitaphien, die den Namen des Verstorbenen im Gedächtnis der Kirchenbesucher erhalten und ihm ihre Gebete zusichern sollten. Die Analyse dieser Sammlung läßt feststellen, daß sie eher einen historischen als einen künstlerischen Wert hat, da nur wenige Objekte das durchschnittliche künstlerische Niveau der üblichen Krakauer Steinmetzarbeiten aus 19. Jh. überschreiten. Meistens sind es die Werke von berühmten Künstlern, u.a. von C. Godebski, J. N. Galli, P. Weloński, S. R. Lewandowski, M. Guyski u.s.w. Die meisten Objekte der besprochenen Sammlung wurde innerhalb der Kirche angeordnet, nur 33 Tafeln befinden sich außerhalb des Gotteshauses. Zu den für Epitaphien und Grabmäler am häufigsten gewählten Plätzen gehören drei Kapellen: der Muttergottes von Tschenstochau, des hl. Lorenz und der Verklärung Christi, in denen sich fast ein Drittel der Sammlung befindet.

Die in dem Artikel dargestellten Grabinschriften sind vor allem den Vertretern des Krakauer Bürgertums sowie einer zahlreichen Gruppe der Intelligenz bürgerlicher Abstammung gewidmet. Unter den Inschriften, die den Vertretern des Adels und des Klerus gewidmet sind, finden wir eine Anzahl von Objekten, die die mit dem Krakauer Leben im 19. Jh. verbundenen Personen betreffen. So sind die Inschriften in der Marienkirche ein wertvolles Kulturdenkmal von Kraków aus dem 19. Jh.